

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Bevezetés

1.2 lecke – 15 perc

A patrisztika. Szent Ágoston és életműve.

A középkori filozófiát két nagy korszakra bontjuk:

1. Patrisztika
2. Skolasztika ([lásd az 1.3 leckét!](#))

A patrisztika időszaka nagyjából a 2. századtól a 8. századig, a korai keresztény apologétáktól a keresztény dogmatika kidolgozásáig tartott. Az korszak elnevezése a latin *pater* kifejezésből ered, melynek jelentése *atyá*: a patrisztika jelentős gondolkodói a keresztény *egyházatyák*. A kor filozófusai egyben teológusok is, területi és nyelvi szempontok alapján beszélünk keleti görög és nyugati latin egyházatyákról.

Jelentős görög egyházatyák:

- Irenaeus (+ ca. 200)
- Alexandriai Kelemen (+ 215 előtt)
- Órigenész (185/6-253/4)
- Pszudo-Dionüsziosz Areopagitész (6. század eleje)

Jelentős latin egyházatyák:

- Tertullianus (ca. 155-220)
- Lactantius (250-320/25)
- Szent Ágoston (354-430)

A patrisztikus filozófia kultúrpolitikai törekvése abban foglalható össze, hogy a császárkori Római Birodalom világnézeti piacán elfogadtassa a keresztény vallás alaptételeit és gondolkodásmódját. Ez sokszor az antik görög-római filozófiai örökséget folytató kortárs hellénisztikus filozófiával való konfrontációt jelentett, mely konfrontáció esetenként pozitív recepciót is jelentett: Szent Ágoston különböző korszakaiban kifejezetten megjelennek az antik szkepticizmus vagy platonizmus bizonyos elemei.

Szent Ágoston

A patrisztika legjelentősebb és legnagyobb hatású szerzője. Főműve a *Vallomások* (Confessiones, 397-400), mely filozófiatörténeti jelentőségén túl évezredek irodalmi műfajt is teremt. A *Vallomások* voltaképpen életrajzi és filozófiai szempontból is az életmű gyújtópontja, amennyiben a mű narratív struktúrája ugyanúgy nyit a megtérése (386) előtti időszak szellemi útkeresésére, mint ahogy rálátást biztosít a kései Ágoston gondolkodásának mindkét szakaszára. A *Vallomások* cím így kettős értelmű: Ágoston egyfelől *bevallja* saját korábbi tévelygéseit, másfelől *megvallja* új hitét.

Szent Ágoston márványsírja
Pavia, Szent Péter-bazilika

A kereszténységhez történő megtérése előtti korszakban (386 előtt) a következő hatások érik:

1. **manicheizmus:** a világot két isteni, mégis anyagi princípium irányítja: a fény és a sötétség. Ez irányítja a történelem legapróbb mozzanatait is, így cselekvéseinket is. Rossz eredete: a sötétség működése.
2. **szkepszis:** A rossz manicheista felfogása ellentmond az isteni mindenhatóságnak: isten nem oka rossznak. Ha a sötétség az aktív erő, akkor a fény reakciója – és a teremtés csak ennyi a manicheusoknál – akkor isten igencsak korlátolt. A szkepszis elsősorban a rossz manicheista metafizikája ellen irányul.
3. **neoplatonizmus:** Egy-szellem-lélek. **Egy** a minden léten és fogalmon túli princípium. **Szellem** az Egy önreflexiója által kiáramlott ideák összessége, maga a lét. **Lélek:** az ideák mint az érzékelhető világ ősképei működésbe lépnek. A dolgok a kiáramlás kezdőpontjától mért való távolságuk folytán részesülnek az Egyben, illetve a létezésben. Minden annyiban létezik, amennyiben jó, a rossz eredete a léthiány, az eredettől való távolság. Nincs manicheista rossz princípium, nem létezik. Az egyes cselekvő bűnei a cselekvő lelkének az anyagi világhoz való kötöttségéből adódik. A legfőbb jó intellektuális feloldódás az Egyben.

A kereszténységhez történő megtérése utáni korszakban két szakasza

1. Keresztény újplatonizmus: Ambrosius milánói püspök hatására személyessé válik Ágoston neoplatonizmusa. A **kereszténység** tanítása szerint a rossz nem csak az emanáció (erről lásd a 2.2 leckét!) privatív eredménye, hanem a **szabad akarat** is szerepet játszik. Az újplatonista Plótinosz filozófiájában az egyes emberi lélek saját bűnét nem annyira elköveti, mintsem elszenved. De ez még mindig „csak” keresztény-neoplatonizmus.
2. 397-400 után (ez a *Vallomások* keletkezésének ideje) eltávolodik az antik filozófiától, és minden eddiginél nagyobb hangsúlyosabb a keresztény teológia szerepe

gondolkodásában. *Retractationes* (Visszavonulások) című művében sorra veszi addigi műveit, és teológiai szempontból átértelmezi azokat.

Részlet a *Vallomások* egyik 13. század elején készült kéziratos másolatából

A megtérés utáni korszak két szakaszában eltérő nézeteket képvisel az emberi boldogságra vonatkozóan. A **keresztény újplatonista** Ágoston számára a boldogság Isten szemléletében áll, melyhez az ember a világ elméleti elsajátítása folytán emelkedik fel. Bár Ágoston Isten e szemlélete személyes jellegénél fogva különbözik a nem-keresztény újplatonikusok által tanított feloldódástól az abszolútumban, mégis közös az intellektuális-terapeutikus feladat: a világban tapasztalható különbözőségeken felülemelkedve kell eljutni Istenhez. Az ésszerű életvezetés és az emberi boldogság között belső összefüggés áll fenn. Ez azt jelenti, hogy a boldogság elérhető ebben az életben is. A platonizmust maga mögött hagyó **késői Ágoston** feladja ezt a programot,

gondolkodásának középpontjába az emberi értelem felől teljesen megismerhetetlen és kalkulálhatatlan isten kegyelem kerül. Az ember boldogsága annak függvénye, hogy halála után lelke milyen túlvilági karriert fut be. Ha részét képezi az üdvözülőknek, akkor az ember elnyeri boldogságát, azonban Isten eleve elrendeli, hogy kik lesz az a csekély számú ember, aki részesülni fog az üdvözülésben. Isten ezirányú döntése teljes mértékben kegyelmétől függ és az emberi értelem számára beláthatatlan. az emberi boldogság semmiképpen sem érhető el ezen a világon.

A két álláspont az antropológiai optimizmus és az antropológiai pesszimizmus álláspontja. Ezen intellektuális irányvonalak évezredek hatásúaknak bizonyulnak és alapvetően határozzák meg a középkori (és reneszánsz, valamint kora újkori) gondolkodói attitűdöket. Az optimista antropológia Aquinói Szent Tamás (1224-1274) alakjában találja meg legfontosabb folytatóját, míg az „evilági siralomvölgy vándora” ember-képet valló pesszimizista változat talán a lutheri reformációban éled újjá a legerőteljesebben.

Irodalom:

Kendeffy Gábor: *Patrisztika*. In: Boros Gábor (szerk.): *Filozófia* (Akadémiai Kézikönyvek), 2. fejezet. Budapest, Akadémiai, 2007, 254-308. ISBN: 9789630584869

Kérdések:

1. Milyen két nagy ágát különböztetjük meg a patrisztikus filozófiának?
2. Hogyan viszonyult a patrisztikus gondolkodás a hellénizmuskori filozófiai irányzatokhoz
3. Milyen hatások érik Szent Ágostont megtérése előtt?
4. Milyen különbségek figyelhetők meg az újplatonista keresztény és a kései Ágoston között?